

Ігор БУРКУТ,

політолог, кандидат історичних наук

ВАРВАРИ ХХ СТОЛІТТЯ АБО ЯК У СРСР ДЕПОРТУВАЛИ ЦІЛІ НАРОДИ

У СРСР за 1941-1945 рр. депортували за національною ознакою представників 61 народу. Під час Другої світової у країнах – учасницях війни за різними приводами відбувалося переселення цілих народів. Процес розпочався ще до вересня 1939-го, коли з гітлерівської Німеччини після прийняття в ній расистських законів почали масово виїжджати євреї, яких позбавили всіх громадянських прав. Чимало з 500 тисяч німецьких євреїв врятувалося завдяки вчасній еміграції, бо невдовзі гітлерівці розпочали фізичну ліквідацію євреїв. У січні 1942 р. Гітлер затвердив план «остаточного вирішення», за яким європейські євреї були приречені на повне знищення. А ще 1941 року розстріляли єврейське населення Києва: людиноненависницька ідеологія нацизму позбавила права на існування цілий народ. Таку ж долю гітлерівці призначили і для ромів (циган).

Нацисти здійснювали також масове виселення слов'янського населення з територій, призначених для колонізації німцями. Зокрема, на Житомирщині готувалися райони для заселення вихідцями з альпійських місцевостей, і тут використовувалися варварські методи для «звільнення» земель від їхнього споконвічного населення. Німецькі льотчики й танкісти «тренувалися» на мирних селах, вдосконалюючи свої професійні навички. Після авіаційних бомбардувань і «прасування» хат гусеницями танків, гітлерівські карателі виганяли рештки населення, відправляючи його у глухі місцини.

Вивезення людей за національною ознакою – не вигадка ХХ ст. До нього вдавалися й раніше. Але саме у ХХ столітті воно набуло тотальності. Більше того, така практика існувала навіть у країнах, які претендують бути взірцем демократії: доля американських індіанців відома. А під час Першої світової війни у Канаді запроторили до концтаборів підданих Німеччини й Австро-Угорщини, проти яких воював цей британський домініон. За колючим дротом опини-

лося чимало галичан і буковинців, які при в'їзді до Канади реєструвалися «австрійцями».

Подібну депортацію використали США після того, як у грудні 1941 р. японська авіація завдала несподіваного удару по американській військово-морській базі Перл-Харбор. На тихоокеанському узбережжі США проживало 120 тис. японців, яких вивезли «про всяк випадок» до концтаборів. Щоправда, після війни американський уряд вибачився перед ними і компенсував матеріальну та моральну шкоду. Але не всі вибачилися: Москва – ні.

Репресії на національному ґрунті СРСР розпочав давно. В середині 30-х він готувався до війни з Польщею та Фінляндією. З прикордонних районів депортували поляків, фінів, інгерманландців. Коли різко загострилася ситуація на Далекому Сході, то прикордоння з Кореєю у 1937 р. «очистили» від корейців. У 30-х роках вивозили персів, курдів, естонців, латишів, китайців тощо. А 1939-1940 рр. до Сибіру потягнулися ешелони з виселеними з Галичини й Буковини

«класовими ворогами»: поляками, західними українцями, румунами, євреями. За ними повезли «класово ворожих» прибалтів. А до Німеччини виїжджали німці зі щойно долучених до СРСР територій. Хоча тут був елемент добровільності й репатріація зумовлювалася спільними радянсько-німецькими документами.

Виселяли навіть родини фронтовиків

Після нападу Німеччини на СРСР примусове виселення народів набуло особливо великих масштабів. Першими зрушили з місць свого компактного проживання до Казахстану й Сибіру радянські німці, яких 28 серпня 1941 р. з Поволжя виселили на Схід, ліквідувавши їхню автономну республіку. Радянським людям пояснили, що на території Автономної Республіки німців Поволжя висаджено гітлерівський десант і місцеві німці надають допомогу ворогові. Це була пропагандистська вигадка: німці не мали літаків, здатних подолати відстань до Волги й повернутися назад.

А наприкінці 1941 р. розпочалася депортація німців з УРСР і Криму – йшлося про сотні тисяч людей. З німцями вивозили угорців, болгар, фінів – представників тих націй, етнічні батьківщини яких вступили в союз з Німеччиною. До середини 1942 р. їх вивезено в основному до Сибіру, Комі АРСР, Алтаю, Казахстану, Середньої Азії. Жодних вибачень і компенсацій виселенці після війни не отримали, а додому змогли повернутися лише після смерті Сталіна – і то не всі. Німцям, наприклад, дозволили повернутися в Україну лише 1972 року, а в Поволжя – ні.

Нова хвиля депортацій здійнялася під час битви за Кавказ. Щоби пояснити власний провал в організації оборони стратегічно важливого регіону, Сталін переклав відповідальність на цілі народи, оголосивши їх «народами-ворогами»: мовляв, вони «відкрили фронт німцям». У 1943 р. були виселені калмики та карачаївці, їхні автономні утворення ліквідовані. Виселяли навіть родини фронтовиків, які мужньо билися із загарбниками. Депортовані потрапляли і в

казахстанський степ, і на заліснену Північ. Калмики звикли кочувати зі своєю худобою неозорими степами, жити в юртах. А в тайзі їм доводилося зовсім сутужно, чимало людей померло від хвороб та виснаження.

На початку 1944 р. з Кавказу на Схід знову потяглися товарняки з виселенцями. Надійшла черга балкарців, чеченців та інгушів. Війська та органи НКВС вже здобули чималий досвід депортації та працювали, як добре налагоджена машина. Вночі аул щільно оточували кільцем військ і вранці всіх його мешканців піднімали, даючи дві години на збори. Потім підганяли автомобілі, найчастіше – ленд-лізівські «Студебекери», куди завантажували депортованих із їхнім нехитрим скарбом. Відвозили до залізничної станції, де вже чекали ешелони – і починалася хресна путь страждальців. У переповнених вагонах для перевезення худоби без елементарних зручностей везли людей у невідоме. Не вистачало їжі, води. Помирали масово, на зупинках охорона викидала трупи на узбіччя, навіть не всіх закопували.

Найгірше доводилося породіллям і новонародженим. Без допомоги й догляду вони мерли масово. Чеченці вважають, що серед народжених у ті страшні зимові місяці 1944 року живим залишився тільки один хлопчик. Звали його Джохар Дудаєв. Саме він на початку 1990-х років очолив боротьбу за незалежність Чеченської Республіки Ічкерії та загинув у кривавій російсько-чеченській бійні. Жахливим виявилось відлуння тієї злочинної депортації...

А масове вивезення тривало. Виселяли ногайців, лазів і греків Причорномор'я. У 1944 р. Червона армія викинула гітлерівців та їхніх союзників з Криму, але воєнні випробування для багатьох кримчан не закінчилися. Під нацистською окупацією півострів утратив майже все своє єврейське населення, а також переважну більшість кримчаків і караїмів: гітлерівці знищували їх за приналежність до іудаїзму. Гинули й цигани. Якщо нацисти втілювали в життя свої расистські догми за допомоги масових страт, то радянське керівництво розпочало масове виселення за етнічною ознакою, зви-

нувативши цілі народи у «пособництві гітлерівцям».

Насамперед постраждали кримські татари: у травні 1944 р. близько 200 тис. представників цього народу депортували на Схід. Репресовані не лише родини тих, хто насправді служив у сформованих окупантами збройних підрозділах або працював у окупаційній адміністрації: таких було чимало. Виселяли й родини червоноармійців, а також радянських партизанів і підпільників – таких було ще більше. Доки двічі Герой Радянського Союзу Амет-хан Султан на фронті особисто збивав 30 ворожих літаків, і ще 19 – у групових боях, його родину в нелюдських умовах вислали як злочинців. Весь народ звинуватили у злочинах окремих представників кримсько-татарської спільноти. Групова відповідальність робить сотні тисяч людей заручниками діянь конкретних осіб. Тому сучасне право визнає тільки персональну відповідальність: кожний відповідає лише за власні дії та вчинки.

З Криму водночас із кримськими татарами депортували греків, болгар, вірменів. Усіх їх звинуватили у «пособництві ворогові». А в листопаді 1944 р. з Кавказу виселили турків-месхетинців, хемшинів і курдів. Їхня «вина» полягала в тому, що представники цих народів проживали біля кордону з Туреччиною і були споріднені з турками етнічно та релігією. А Кремль вважав, що Анкара готується до нападу на СРСР, хоча турки тоді вже вели переговори з антигітлерівською коаліцією про вступ у війну проти Німеччини. Напасти на СРСР вони збирали-

ся в 1942 р., коли німці наступали на Кавказі. Не вийшло, Сталінград завадив. А за їхній старий гріх відповіли зовсім інші невинні люди.

Близько 40 тис. турків-месхетинців мужньо билосся в лавах Червоної армії, половина з них загинула. Вісім представників цього народу стали Героями Радянського Союзу, троє – повними кавалерами орденів Слави. Їм дали довоювати, а потім 2665 солдатів і офіцерів цієї національності депортували туди ж, де вже страждало 120 тис. їхніх одноплемінників.

На заключному етапі Другої світової війни та одразу ж після її закінчення були силою переселені ще мільйони людей. Так, СРСР і Польща обмінялися населенням: одним з етапів цього обміну була сумнозвісна операція «Вісла», коли українців змусили покинути рідні місця в Польщі. Москва і Варшава поділили Східну Пруссію, виселивши звідти всіх німців. Вивезли також німців з чеських Судет до Німеччини, як і з сербського Банату. А на Далекому Сході депортували японців з Курильських островів і Південного Сахаліну, які відійшли до СРСР. Із Західної України вивозили родини вояків УПА.

Геноцид – рана, що не рубцюється

Скільки людських трагедій принесли всі ті виселення! Від голоду, холоду, хвороб і знущань люди гинули масово, деякі депортовані народи втратили до половини своєї довоєнної кількості. В їхні будинки вселялися інші люди, їхнє майно переходило до нових власників. Нерідко ним користуються й

досі, а нащадки тих, хто виселяв депортованих і ділив їхнє майно, і далі поширюють вигадки про «зраду» цілих народів. Дехто пишається бойовими нагородами, що їхні діди отримали не на фронті, а під час виселень і конвоювання нещасних. Маршал Берія, наприклад, був нагороджений престижним орденом Суворова I-го ступеня, який до нього давався лише полководцям за успішно проведені фронтові операції. А діти й онуки виселених ще й досі не можуть пробачити кривдників. І невідомо ще, до чого призведе ця ненависть. Чечня показала

всю небезпеку подібних настроїв.

Сучасний світ засуджує масові депортації, хоча і в новітніх конфліктах вони присутні, наприклад, у кривавих війнах на руїнах соціалістичної Югославії. На жаль, люди не бажають вчити історію, натомість прагнуть якнайшвидше забути її страшні сторінки. І жити солоденькими казочками, в тому числі й про гуманний «соціалістичний інтернаціоналізм», який нібито панував у СРСР. Тоді як насправді там існувала депортація народів, антигуманна за своєю суттю.

СТАТИСТИКА, ФАКТИ, ПОДІЇ

Державний службовець з Буковини – у Президентському кадровому резерві

Президент України Віктор Янукович сьогодні, 29 грудня, підписав розпорядження №245/2012-рп «Про затвердження списку осіб, зарахованих до Президентського кадрового резерву «Нова еліта нації» у 2012 році». Серед осіб, зарахованих до Президентського кадрового резерву у нинішньому році – начальник управління інфраструктури та туризму Чернівецької обласної державної адміністрації Дмитро Павел.

Загалом цьогоріч від області до Президентського кадрового резерву подав документи 21 буковинець.

Довідково: Президентський кадровий резерв «Нова еліта нації» започатковано та формується відповідно до Указів Президента України від 1 лютого 2012 року «Про Стратегію державної кадрової політики на 2012-2020 роки» та від 5 квітня 2012 року «Про Президентський кадровий резерв «Нова еліта нації» з метою формування нової державницької управлінської еліти, здатної усвідомлювати національні інтереси і брати на себе відповідальність за їх реалізацію, готової не лише приймати вольові рішення, а й ефективно надавати управлінські послуги (www.nads.gov.ua).

Добір кандидатів до Президентського кадрового резерву та внесення Президентом України відповідних пропозицій здійснюється Комісією з питань Президентського

кадрового резерву «Нова еліта нації» на підставі рекомендацій Нацдержслужби України. Список осіб, зарахованих до Президентського кадрового резерву, затверджується Президентом України.

Гранична чисельність Президентського кадрового резерву становить 500 осіб. Формування Президентського кадрового резерву здійснюється поетапно, шляхом зарахування протягом п'яти років до 100 осіб щороку. Строк перебування особи у Президентському кадровому резерві становить п'ять років, крім випадків дострокового припинення перебування особи у Президентському кадровому резерві. Особа може перебувати у Президентському кадровому резерві лише один строк.

